
La premsa republicana figuerenca durant la Restauració (1875-1923)

Per MANOLO MORENO CHACÓN

1. INTRODUCCIÓ

Per conèixer la història contemporània els investigadors tenim la possibilitat de comptar amb un instrument d'anàlisi pràcticament indispensable i insubstituïble: la premsa. És evident que no totes les poblacions en posseeixen i que, dins de les que tenen aquesta fortuna, malauradament no es conserva tota la producció periodística sencera.

La capital de l'Alt Empordà es pot considerar una població privilegiada pel que fa a la producció periodística durant el període de la Restauració, ja que hem localitzat un total de 49 capçaleres de caire polític o d'informació general. Cal dir que no incloem aquí les revistes satíriques, tècniques, de col·lectius professionals o especialitzades: *El Pensamiento*, *Lo Pensament*, *N'Banyeta*, *Concurso de Agricultura é Industrias anexas*, *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, *Trevall*, *Cultura Escolar*, *L'Embut*, *L'Hereuet*, *!Alegria ...!*, *Juventud y Humor*, *El Sanyó Pancraci*, *Studium*, *Sindicat Agrícola Comarcal de l'Empordà*, *El Àguila del transporte*, *El 'Pelut' Català* i *L'Agapitu*. Els títols esmentats demostren que aquest tipus de premsa també va tenir a Figueres una revifalla prou important, tant a escala quantitativa com qualitativa, durant les últimes dècades del segle XIX i les primeres del XX.

És molt probable que Figueres sigui una de les poblacions catalanes, després de Barcelona i juntament amb Reus, Sabadell, Girona, Manresa i Mataró, amb més publicacions periòdiques durant la Restauració. Setmanaris, bisetmanaris, quinzenals, mensuals i, fins i tot, un diari (*La Concentración*) almenys durant un any (el 1891), cosa única i excepcional a la història del periodisme local, conformen el gruix volum de premsa editada a la capital de l'Alt Empordà. Aquest fet confirmaria que la capital altempordanesa vivia una conjuntura política i cultural en plena efervescència, molt rica i productiva.

L'estudi de la premsa permet reconstruir la vida en un lloc i en una època determinades, tant des del punt de vista polític com econòmic, social, cultural, religiós, etc. Però, com diu Lluís Costa⁽¹⁾, té una sèrie de limitacions.

1. Vegeu COSTA, Lluís, *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*, Girona, 1987, pàg. 7-15.

D'una banda la censura, que restringia la llibertat d'expressió i transformava els continguts dels periòdics al seu gust. També la pròpia ideologia dels que formaven la redacció dels periòdics, que en moltes ocasions limitava el mercat potencial al tractar-se d'idees poc esteses o amb poca acceptació pels conciutadans als quals anava adreçada la publicació. Tanmateix, s'ha de fer notar que l'analfabetisme era un flagell endèmic entre àmplies capes de la societat i no tothom es podia permetre el "luxe" de comprar o subscriure's a uns periòdics que, per terme mig, costaven entre 10 cèntims (els números solts) i 2 pesetes (la subscripció trimestral dins la pròpia ciutat on s'editaven).

Per poder utilitzar la premsa com a element d'investigació, la primera cosa que s'ha de fer és localitzar-la, després catalogar-la i, per últim, passar al seu estudi o anàlisi. La localització de la premsa editada a Figueres ha esdevingut un dels aspectes més significatius, rellevants i, sens dubte, laboriosos, ja que ha permès, entre altres coses, identificar exemplars de capçaleres que els estudis sobre la premsa local fets fins ara passaven per alt a causa, no cal insistir-hi, del seu desconeixement o de la seva il·localització física. Ens referim concretament a *La Marsellesa* (1880) i *La Evolución* (1887), periòdics dels quals hem trobat un exemplar de cadascun a l'Arxiu Històric Comarcal de Figueres (AHCF), així com un segon exemplar de *La Evolución* a la Biblioteca Comarcal de Figueres (BCF)⁽²⁾. Els buits cronològics constitueixen un altre aspecte destacable pel que fa a la premsa figuerenca conservada i localitzada, buits que en alguns casos resulten realment lamentables. Els casos més greus corresponen a *El Ampurdanés* i *Empordà Federal*.

Tanmateix, aquest treball pretén donar a conèixer una de les fonts històriques més importants i valuoses, tant quantitativament com qualitativament, de què disposa la ciutat de Figueres per a estudiar dins l'àmbit local el període històric que va des de 1875 a 1923: la premsa republicana. Cal dir que aquest llarg període, de gairebé cinquanta anys, que coincideix amb el que es coneix com a Restauració monàrquica dels Borbons, és un dels menys estudiats i més desconeguts per la historiografia figuerenca⁽³⁾, malgrat les profundes transformacions polítiques i socioeconòmiques que hi va viure la ciutat. És per això que considerem rellevant l'estudi de la premsa republicana, ja que constitueix una base de dades coetània fonamental per a l'estudi de l'època

2. Concretament el núm. 181, corresponent al dia 11 de gener de 1891. Aquest exemplar es troba relligat dins el volum corresponent al setmanari *La República* que va adquirir la BCF recentment.

3. Afortunadament en els darrers anys han aparegut algunes aportacions historiogràfiques que serveixen per incrementar i millorar els coneixements que es tenien fins ara de la Figueres de la Restauració. En aquest sentit cal destacar la publicació del catàleg *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*, Figueres, 1999, que si bé no agafa tot el període sencer de la Restauració, sí dona una àmplia retrospectiva de la Figueres de l'època en l'àmbit polític, econòmic, urbanístic i cultural a través dels textos de reconeguts historiadors, investigadors i especialistes en les matèries esmentades (Jaume Santaló, Josep M. Fradera, Àngel Duarte, Enric Pujol, Jordi Pla, Alfons Romero, Joan Falgueras i Josep M. Bernils). També són interessants les aportacions fetes per Eduard Custey, Lluís Jerez, Alfons Romero i Jordi Pla en el capítol "La Restauració (1875-1931)", dins de la *Història de l'Alt Empordà*, Girona, 2000. Cal esmentar, així mateix, el nostre estudi, "El personal polític republicà a l'Ajuntament de Figueres. Les eleccions municipals durant la Restauració, 1877-1923", treball fruit de la Beca de Recerca Ciutat de Figueres 1999 que molt probablement es publicarà al llarg dels pròxims mesos.

esmentada, que fins ara ha estat poc explotada historiogràficament pel que fa a la ciutat de Figueres.

Hem dividit l'exposició en tres parts clarament diferenciades: a la primera fem un repàs a l'estat de la qüestió dels treballs publicats sobre l'evolució històrica de la premsa figuerenca en general; a la segona tractem específicament el desenvolupament de la premsa d'ideologia republicana durant la Restauració, incidint sobretot en la gran quantitat de capçaleres que es publicaren, fins a un total de 25, i en la seva heterogeneïtat (federal, progressista, possibilista, radical, nacionalista i socialista). Per últim, aportem un primer inventari dels periòdics de tendència republicana que es publicaren a Figueres entre 1875 i 1923, amb l'especificació de tots els exemplars que hem pogut localitzar a les diferents hemeroteques, biblioteques i arxius catalans consultats: Biblioteca Comarcal Carles Fages de Climent de Figueres (BCF), Arxiu Històric Comarcal de Figueres (AHCF), Arxiu Municipal de Figueres (AMF), Biblioteca Pública de Girona (BPG), Arxiu Històric de Girona (AHG), Arxiu Històric Municipal de Girona (AHMG), Arxiu del Seminari Diocesà de Girona (ASDG), Biblioteca de Catalunya de Barcelona (BCB) i Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Cal precisar que també hem consultat els fons hemerogràfics de la Biblioteca del Palau de Peralada (BPP), la Biblioteca Arús de Barcelona i la Biblioteca de l'Ateneu de Barcelona, sense que hàgim trobat cap exemplar de premsa figuerenca, ni republicana ni de qualsevol altra ideologia, corresponents a l'època de la Restauració.

Finalment, aportem les referències bibliogràfiques que ens han servit per a elaborar i complementar el treball.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Són molts els estudis, articles i capítols d'obres que tracten de forma específica l'evolució de la premsa figuerenca des del seu inici en 1761 (*El Caxon de Sastre Cathalan*) fins al present. Sense voler ser exhaustius, hem pogut localitzar i consultar tota una sèrie de treballs que, ordenats cronològicament a la seva aparició, poden servir per ampliar, complementar i/o millorar els coneixements que tenim sobre un dels mitjans més importants que disposem per conèixer la història dels últims cent cinquanta anys, i especialment un dels períodes més fructífers pel que fa a la premsa figuerenca, el de la Restauració, entre els anys 1875 i 1923.

Frederic Gironella al seu llibre *Records de Figueres*⁽⁴⁾ és el primer autor que ens ofereix dades significatives sobre una sèrie de periòdics locals. Al capítol "Periodisme figuerenc" fa un repàs a les principals capçaleres publicades a la ciutat al final del segle XIX i principis del XX: *El Ampurdanés*, *La Concentraci3n*, *La Tramontana*, *La Evoluci3n*, *El Ampurd3n*, *El Orden*,

4. Vegeu GIRONELLA, Frederic, *Records de Figueres*, Barcelona, s.d.

etc. Per portar a terme aquesta tasca utilitza versos amb rima consonant que, amb un cert toc irònic, donen a conèixer tot un seguit de dades prou interessants com poden ser: la tendència ideològica, els fundadors, els directors i col·laboradors, les polèmiques sostingudes amb altres publicacions, etcètera. S'ha de dir que desconeixem la data d'edició del llibre de Gironella, però pels comentaris que aporta la podríem situar a principis del segle XX.

Caldrà esperar fins al 1948 per trobar noves informacions sobre la premsa figuerenca. En aquest any, Joan Guillamet va publicar una sèrie de quatre breus articles que portaven per títol "Apuntes para una historia del periodismo local", apareguts a la revista *Vida parroquial*⁵. En aquests articles Guillamet volia exposar el paper que havia exercit la premsa a Figueres des de mitjan segle XIX. Destaca la missió compiladora de la llavors coneguda com Biblioteca Popular, el que avui dia és la Biblioteca Comarcal Carles Fages de Climent de Figueres (BCF), on s'han conservat la major part de les publicacions periòdiques editades a la ciutat. Al llarg dels quatre articles repassa les capçaleres figuerenques seguint un ordre cronològic d'aparició. De totes elles dóna algunes dades d'interès: títol, any d'aparició, propietari, director, impressor, periodicitat, caràcter (polític, humorístic, literari, etc.). Conté algunes errades pel que fa a dates de publicació, així *El Guerrillero* no va sortir per primer cop al carrer l'any 1916 sinó en 1913; *Libertad* no ho va fer en 1921 sinó uns anys abans, en 1915; igual que *El Heraldo* va començar a publicar-se en 1886 i no en 1922.

Montserrat Soler va assolir una tasca molt important amb la publicació de l'article "Prensa de Figueras" a la revista *Biblioteconomía*⁶. Soler recopila quasi la totalitat de publicacions periòdiques aparegudes a Figueres des de 1761 fins l'any 1949, els exemplars de les quals es conservaven majoritàriament a la BCF. Segueix una ordenació cronològica i fa una fitxa descriptiva de cadascuna de les publicacions amb una sèrie de dades: títol, subtítol, capçalera, redacció, administració, impremta, mida de la caixa tipogràfica, pàgines, columnes, preu, si estava il·lustrada, idioma, data del primer número i anys en què es va editar. Destaca que havia publicacions de les quals només es conservava el seu esment en altres obres que conformen la bibliografia consultada per elaborar la llista que presenta. És sense cap dubte el treball més sòlid i complet dels publicats fins avui dia, encara que tampoc és del tot exhaustiu, ja que manquen alguns dels títols que hem pogut localitzar darrerament: *El Ampurdán* (1879), *La Marsellesa* (1880), *La Evolución* (1887) o dels que hem tingut notícia indirecta a través de la consulta de la correspondència entre l'Ajuntament de Figueres i el Govern Civil de Girona: *El Autonomista de Figueras* (1905) i *El Federalista* (1912). Hem observat alguns lapsus pel que fa a les dates de publicació d'alguns periòdics

5. Vegeu GUILLAMET, Joan, "Apuntes para una historia del periodismo local", a *Vida parroquial*, núm. 523 (27-VIII-1948), 524 (3-IX-1948), 525 (10-IX-1948) i 526 (17-IX-1948), s.p.

6. Vegeu SOLER, Montserrat, "Prensa a Figueras", a *Biblioteconomía*, núm. 39, gener-juny 1954, pàg. 26-52.

que en absolut desllueixen l'enorme esforç compilatori i divulgatiu fet per Montserrat Soler.

Al número 1.000 de la revista *Vida parroquial*⁷⁾, Joan Guillamet torna a publicar els seus "Apuntes para una historia del periodismo local", però aquesta vegada ho fa en un sol article al qual afegeix alguns paràgrafs on recull dades de les publicacions periòdiques editades a Figueres des de 1948 a 1954. Repeteix els mateixos errors que ja s'han comentat més amunt respecte a les dates de publicació d'algunes capçaleres.

Rafael Torrent Orri va publicar en 1970 el llibre *La Sociedad Coral Erato*⁸⁾, on dedica dos breus capítols a una publicació que seria l'òrgan de la pròpia societat: *El Pensamiento*, de curta però fructífera vida, ja que es van publicar 75 números en un sol any (1872). Anys més tard, en 1887, tornaria a sortir al carrer, però aquesta vegada amb la capçalera en català: *Lo Pensament*, convertint-se segons el propi Torrent en el primer periòdic editat en llengua catalana a Figueres. Les dificultats econòmiques van fer inviable la seva continuïtat i amb el número 48, publicat en 1894, es va suspendre la publicació del que havia estat l'òrgan informatiu d'una de les entitats més importants de la Figueres de la segona meitat del vuitcents.

Pocs anys després, el mateix autor publicà un treball d'investigació, "La Sociedad Coral Erato en el contexto de la historia de Figueras", on trobem un capítol dedicat a "*El Pensamiento y Lo Pensament* en el contexto de la prensa figuerense ochocentista"⁹⁾, que és un bon intent de síntesi de les publicacions periòdiques de caire polític que s'editaren a la ciutat entre els anys 1872 i 1894, anys que coincideixen amb la publicació del primer exemplar d'*El Pensamiento* i de l'últim de *Lo Pensament*. Torrent analitza la premsa política publicada a Figueres entre aquells anys amb aproximacions i comentaris sobre els principals periòdics de l'època; aporta una sèrie de dades d'interès sobre cada capçalera i intenta relacionar-les entre elles i amb l'evolució política del país. Llegint aquest treball hem pogut constatar que l'autor coneixia l'existència de periòdics com *La Marsellesa* o *El Ampurdán*, que no s'esmenten a l'article de Montserrat Soler. També ens serveix per veure com van anar canviant els títols d'algunes capçaleres sense que canviés ni la tendència política ni tan sols, en algunes ocasions, el director.

Jaume Guillamet va incidir en el tema que ens ocupa en 1977, any en què publicà *La premsa de les comarques gironines*¹⁰⁾, on dedica tot un capítol a la premsa que sortí al carrer tant a Figueres com a la comarca de l'Alt Empordà en els segles XIX i XX. Fa un repàs molt succint sobre bona part de les publicacions periòdiques editades a la capital altempordanesa i ho fa agrupant-les en espais cronològics concrets: 1809-1900, 1900-1923, 1923-1930 i

7. Vegeu GUILLAMET, Joan, "Apuntes para una historia del periodismo local", a *Vida parroquial*, núm. 1.000, febrer 1958, pàg. 67-69.

8. Vegeu TORRENT ORRI, Rafael, *La Societat Coral Erato*, Figueres, 1970, pàg. 60-62 i 76-79.

9. Vegeu TORRENT ORRI, Rafael, "La Sociedad Coral Erato en el contexto de la historia de Figueras", a *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, any 1972-1973, pàg. 60-71.

10. Vegeu GUILLAMET, Jaume, *La premsa de les comarques gironines*, Barcelona, 1977, pàg. 48-62.

1930-1939. Per facilitar la seva localització és molt útil la guia d'hemeroteques que apareix a l'apèndix; en aquesta guia figuren reflectits els fons de premsa conservats a les principals biblioteques públiques de les comarques gironines l'any en què es publicà el llibre de Guillaumet: la de Girona (BPG), la de Figueres (BCF), la d'Olot (BPO) i la de Palamós (BPPa); així com també els reduïts fons existents llavors a la Biblioteca de Catalunya (BCB) i a l'Hemeroteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Guillaumet ens indica el nom de les diferents publicacions editades a cada localitat gironina que es conserven en les esmentades hemeroteques, els números existents i els anys als quals corresponien.

Pere Teixidor en el seu llibre *Figueres anecdòtica, segle XX*⁽¹¹⁾ torna a fer un repàs de la premsa que es publicà a la ciutat durant bona part del segle XX: des de l'any 1900 fins a la dècada dels 70. Dedicava més espai a les publicacions que ell considera més influents o amb una trajectòria més llarga: *La Veu de l'Empordà, Empordà Federal, Alt Empordà, Libertad, Nuevo Figueras, El Ampurdán, Canigó, Vida parroquial i Ampurdán*. No obstant això, no oblidava tampoc algunes de les altres capçaleres que van tenir una vida més efímera. Són prou interessants els comentaris que fa Teixidor, ja que permeten endinsar-nos un xic més dins l'evolució interna dels principals periòdics figuerencs de la primera meitat del segle XX.

Josep Maria Bernils i Mach va fer també una primera aproximació al tema de la premsa local al seu treball "Episodis de la II República a Figueres", publicat als *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*⁽¹²⁾ corresponents als anys 1979-1980. En aquest treball destina un breu capítol a esmentar quines eren les capçaleres existents a la ciutat durant els anys 1930-1939 i dóna unes pinzellades de cadascuna.

Josep Clara va publicar "La premsa federal de Girona (1868-1874)" als *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*⁽¹³⁾. Aquest és un article on repassa les publicacions de caire republicà federal sorgides durant el Sexenni, tant a la ciutat de Girona com a Figueres, poblacions que, segons Clara, capitalitzaven la vida política del moment a les comarques gironines. La part que més ens interessa és el capítol sobre la premsa editada a Figueres (pàgines 12-15), on comenta alguns aspectes (orígens, directors, redactors i col·laboradors, etc.) dels tres periòdics més rellevants apareguts en aquells moments: *El Ampurdanés, La Barretina i La República*. Anys més tard, en 1986, aquest article serà publicat de forma íntegra en el seu llibre *El federalisme a les comarques gironines (1868-1874)*.⁽¹⁴⁾

Inés Padrosa i Gorgot ens aporta valuoses dades sobre la major part de publicacions periòdiques editades a Figueres en el seu treball "Els impressors

11. Vegeu TEIXIDOR, Pere, *Figueres anecdòtica, segle XX*, Figueres, 1978, pàg. 158-181.

12. Vegeu BERNILS MACH, Josep Maria, "Episodis de la II República a Figueres", a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 14, 1979-1980, pàg. 402-405.

13. Vegeu CLARA, Josep, "La premsa federal de Girona (1868-1874)", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXV-II, 1981, p. 295-313.

14. Vegeu CLARA, Josep, *El federalisme a les comarques gironines, 1868-1874*, Girona, 1986, pàg. 213-225.

figuerencs i la seva obra”, publicat als *Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos*⁽¹⁵⁾. Dins de la relació de les obres publicades a Figueres fins a 1939 apareixen els noms de la gran majoria dels periòdics locals amb un conjunt de dades de cadascuna: títol, subtítol, nom de l’impressor, números conservats i anys a què corresponen, així com l’hemeroteca, biblioteca o arxiu on es poden localitzar.

Lluís Costa publicà en 1996 el llibre *El periodisme*⁽¹⁶⁾, on de manera divulgativa fa un repàs a la història de la premsa a les comarques gironines. Dedicava un parell de capítols a tractar diversos aspectes de les publicacions periòdiques figuerenques, especialment la gran rivalitat existent entre dos dels periòdics més influents i importants de la ciutat fins a la guerra civil: *La Veu de l’Empordà* (portaveu dels catòlics regionalistes de la comarca) i *Empordà Federal* (òrgan de la Unió Federal Nacionalista Republicana de l’Alt Empordà).

Sobre aquest darrer periòdic hem pogut localitzar i consultar un treball inèdit: “Estudi sobre *Empordà Federal*, setmanari publicat a Figueres de 1911 a 1923, i de 1930 a 1939”⁽¹⁷⁾, les autores del qual van ser Maria Rosa Serra Milà i Anna Maria Velaz i Sicart. Es tracta d’un treball de curs de doctorat que es pot qualificar com el primer intent seriós d’anàlisi a fons d’un periòdic figuerenc; concretament les autores van examinar tots els exemplars d’*Empordà Federal* conservats a la BCF: més a fons els de la primera època (1911-1923) i més superficialment els de la segona (1930-1939). Serra i Velaz divideixen l’estudi en una sèrie d’apartats on repassen l’estructura del periòdic, els redactors i col·laboradors, la ideologia política i social (republicana, federal, nacionalista i esquerrana), la relació del setmanari amb els altres mitjans de comunicació publicats a Figueres, les idees culturals properes a la ideologia nacionalista d’esquerra que pretenia representar i, per últim, el tema de la llengua (emprava el català i, en comptades ocasions, el castellà) que, com diuen les pròpies autores, interessa força als redactors d’*Empordà Federal*.

La darrera aportació al tema de la historiografia de la premsa figuerenca⁽¹⁸⁾, fins aquest moment, ha estat la col·laboració d’Enric Pujol al catàleg de l’exposició *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya Republicana*⁽¹⁹⁾. Al seu article “Ideologia i cultura a la Figueres republicana,

15. Vegeu PADROSA i GORGOT, Inés, “Els impressors figuerencs i la seva obra”, a *Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos*, vol. 25, 1992, pàg. 223-289.

16. Vegeu COSTA i FERNÁNDEZ, Lluís, *El periodisme*, Girona, 1996, p. 18-19 i 36-37.

17. Vegeu SERRA MILÀ, Maria Rosa; VELAZ i SICART, Anna Maria, “Estudi sobre *Empordà Federal*, setmanari publicat a Figueres de 1911 a 1923, i de 1930 a 1939”, treball inèdit de doctorat, s.d., 38 p.

18. Pel que fa a la ciutat de Girona, la darrera aportació bibliogràfica al tema de l’estudi de la premsa local ha estat el llibre de COSTA, Lluís, *El Autonomista: el diari dels Rahola. Els orígens del periodisme modern a Girona (1898-1939)*, Girona, 2000, on s’analiza detalladament la història i els avatars tant del diari com dels seus propietaris, la família Rahola. Especialment significatiu és el capítol “Els precedents de la premsa republicana a Girona”, pàg. 17-20, on fa diverses referències a la premsa figuerenca del moment, encara que amb alguns errors pel que fa a les dates de publicació d’algunes capçaleres que caldria corregir i/o evitar; així per exemple en 1881 no van sortir al carrer cap dels periòdics que esmenta: *El Posibilista* va començar a publicar-se en 1893, *La Unión Republicana* en 1885 i *La Concentración* en 1888.

19. Vegeu PUJOL, Enric, “Ideologia i cultura a la Figueres republicana, 1900-1936”, a *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*, Figueres, 1999, especialment l’apartat “La difusió de les idees: la premsa política figuerenca”, pàg. 89-92.

1900-1936” dedica un apartat a la premsa política local d’aquesta època. Destaca l’abundor de publicacions de filiació republicana i la llarga trajectòria d’algunes d’elles (*El Ampurdanés, Empordà Federal, Libertad, etc.*), sense oblidar la presència d’altres d’ideologies com la catalanista conservadora (*La Veu de l’Empordà i Alt Empordà*, especialment).

A part dels treballs d’àmbit local o comarcal, s’han d’esmentar obres que abasten el territori català i que dediquen comentaris o aporten dades de periòdics publicats a tot Catalunya, tot fent esment a les capçaleres empordaneses i figuerenques, encara que no de forma exhaustiva. Així, per exemple, Lluís Bertran i Pijoan va publicar *Prensa de Catalunya*⁽²⁰⁾, on feia un repàs de les publicacions catalanes fins l’any 1930, dedicant-ne tot un capítol a la premsa figuerenca apareguda fins llavors.

Sis anys més tard, en 1937, Joan Torrent publicà *La presse catalane depuis 1641 jusqu’a 1937*⁽²¹⁾, on examinava la premsa publicada a Barcelona i a la resta del Principat, així com l’editada fora del país en català. Pel que fa a Figueres recull quasi totes les publicacions aparegudes cronològicament des de 1763 fins a 1937.

A la *Història de la premsa catalana*⁽²²⁾, escrita en dos volums per Joan Torrent i Rafael Tasis, apareixerà un capítol sencer dedicat a la premsa de la comarca de l’Alt Empordà i Figueres. Encara que incompleta perquè manquen moltes capçaleres, és molt útil perquè fa una breu anàlisi de les més influents distribuïdes temàticament i/o per tendències polítiques o socials.

Ja a la dècada del 1980, Jaume Guillamet s’endinsarà novament en l’estudi de les principals publicacions periòdiques de la comarca, tot oferint-hi una llista al seu llibre *La premsa comarcal. Un model català de periodisme popular*⁽²³⁾. Aporta algunes dades significatives de cadascuna de les publicacions que esmenta: anys de publicació, temàtica, tendència política i llengua de publicació.

Especial significació té l’obra de Joan B. Culla i Àngel Duarte, *La premsa republicana*⁽²⁴⁾, ja que es tracta de l’única obra publicada fins ara dedicada específicament a l’estudi de les publicacions catalanes de signe republicà. Aquests dos historiadors fan una acurada descripció i anàlisi del que va ser el periodisme d’ideologia republicana a Catalunya fins a 1939. Obra imprescindible per poder conèixer l’evolució dels diferents partits polítics republicans i de les diverses tendències en què es dividí el republicanisme català al llarg del segle XIX i durant els anys del segle XX en els quals fou possible comptar amb premsa de signe republicà (prohibida a partir de 1939 pel règim del

20. Vegeu BERTRAN i PIJOAN, Lluís, *Prensa de Catalunya*, Barcelona, 1931, pàg. 44-53.

21. Vegeu TORRENT, Joan, *La presse catalane depuis 1641 jusqu’a 1937*, Barcelona, 1937, pàg. 97-98.

22. Vegeu TORRENT, Joan; TAVIS, Rafael, *Història de la premsa catalana*, vol. II, Barcelona, 1966, pàg. 148-158.

23. Vegeu GUILLAMET, Jaume, *La premsa comarcal. Un model català de periodisme popular*, Barcelona, 1983, pàg. 274-275 i 373-374.

24. Vegeu CULLA, Joan B.; DUARTE, Àngel, *La premsa republicana*, Barcelona, 1990, 140 pàg.

general Franco). Al text presenten un ampli repertori de la premsa republicana ordenada alfabèticament; encara que és força complet trobem buits considerables pel que fa a la premsa publicada a Figueres, ja que només s'han ressenyat les capçaleres més emblemàtiques i/o de més llarga existència (*El Ampurdanés, El Combate, La Concentración, Empordà, Empordà Federal, Libertad, La Razón i La República*). Encara que Culla i Duarte inclouen també dins de la premsa republicana publicada a Figueres la capçalera *Renovació*, apareguda l'any 1918, pensem que no queda gens clara la seva adscripció republicana, tot i que defensa els ideals autonomistes i democràtics; però en l'únic exemplar conservat, que correspon concretament al número 1, en cap moment afirma que defensi els ideals republicans, per la qual cosa nosaltres no incloem aquest setmanari en aquest treball.

L'última obra de referència que podem citar en aquest apartat és el llibre *200 anys de premsa diària a Catalunya*⁽²⁵⁾, on es fa una repassada a tots els diaris que s'han publicat al país des del final del segle XVIII fins al final del XX, tot donant una breu ressenya de cada una de les capçaleres. Pel que fa a Figueres, esmenta el cas de *La Concentración*, l'únic exemple de publicació diària que es té a la història del periodisme figuerenc.

3. EVOLUCIÓ I TENDÈNCIES DE LA PREMSA REPUBLICANA (1875-1923)

El 29 de desembre de 1874, el pronunciament del general Martínez Campos a Sagunt va proclamar Alfons XII com a rei d'Espanya. Així es posava fi a una breu i intensa experiència històrica coneguda com a Sexenni Democràtic o Revolucionari (1868-1874), que va tenir com a moment més destacable la instauració de la I República Espanyola l'11 de febrer de 1873. La Restauració de la monarquia borbònica, amb Antonio Cánovas al capdavant del partit conservador i del govern, representà l'establiment d'un règim caracteritzat d'entrada per la negació o suspensió dels drets i llibertats bàsics⁽²⁶⁾. Així tots els partits polítics no addictes a la dinastia es van il·legalitzar, mentre que els mitjans d'expressió dels republicans van ser específicament prohibits des del final de gener de 1875.

Malgrat que la Constitució de 1876 reconeixia el dret de tots els espanyols a emetre lliurement les seves idees i opinions⁽²⁷⁾, aquest dret estava limitat en la pràctica per la normativa que prohibia la publicació de qualsevol periòdic de tendència republicana. Caldrà esperar a l'arribada al poder del partit fusionista liberal de Práxedes Mateo Sagasta, en febrer de 1881, perquè aquestes normes restrictives deixin pas, en un primer moment, a indults dels periòdics suspesos i, posteriorment, a partir de la promulgació de la Llei d'im-

25. Vegeu HUERTAS, Josep M., *200 anys de premsa diària*, Barcelona, 1995.

26. Vegeu CULLA, J. B.; DUARTE, À., *op. cit.*, pàg. 15.

27. Vegeu SEOANE, María Cruz, *Historia del periodismo en España*, vol. II, Madrid, 1989, p. 290.

premta de 26 de juliol de 1883, a la llibertat de publicació de capçaleres que ja es podran declarar tot ras d'obediència republicana.

Si bé és cert que fins a l'any 1883 no trobem cap periòdic que es declari obertament republicà, per por a ser suspès per les autoritats, Figueres va comptar a partir de l'any 1878 amb algunes capçaleres, de clara filiació republicana, hereves directes de les publicades durant el Sexenni Democràtic (*El Ampurdanés* i *La República*). La duplicitat de capçaleres que es donà des de ben aviat era fruit de les divergències internes entre les pròpies forces republicanes. En aquest sentit, cal dir que el republicanisme es va caracteritzar, sobretot a partir de 1873, per la seva heterogeneïtat i fraccionament en diverses tendències,⁽²⁸⁾ cadascuna de les quals intentà guanyar influència, partidaris i, fins i tot, espai electoral a través dels diferents periòdics que es publicaren a la ciutat durant la Restauració. Les principals fraccions republicanes (la federal de Pi i Margall, la progressista de Ruiz Zorrilla, la possibilista de Castelar, la radical de Lerroux, etc.) tingueren els seus propis mitjans d'expressió al llarg de tot aquest període, encara que no tots van tenir ni el mateix pes ni la mateixa vida, essent predominants les que defensaven el pensament republicà federal del seu líder Francesc Pi i Margall. En aquest sentit, es pot arribar a albirar la incidència que cada fracció tenia a través de la consulta dels diferents periòdics que publicaren, tant pel nombre de capçaleres que traqueren al carrer com per l'existència: més llarga la dels nuclis més ben representats a la societat figuerenca i més curta, a vegades efímera, la d'aquells menys representatius. Tal i com afirmen Culla i Duarte, “*el pes públic d'un partit o una fracció republicana s'acaba mesurant pels periòdics que és capaç de sostenir*”.⁽²⁹⁾

3.1. La premsa federal

Figueres va ser un baluard emblemàtic del republicanisme federal al llarg de tota la segona meitat del segle XIX i fins a 1939. Els precedents caldrà buscar-los en personatges com Abdon Terradas,⁽³⁰⁾ el qual deixà nombrosos deixebles (Joan Tutau, Josep Rubau Donadeu, Joan Arderius, Joan Maria Bofill, etc.), que saberen compaginar el pensament republicà de Terradas amb les idees federals defensades per importants ideòlegs i polítics instal·lats a Madrid, especialment Pi i Margall. Quan en 1868 va esclatar la Revolució de

28. Sobre l'evolució històrica de les diferents tendències del republicanisme català i espanyol al llarg dels segles XIX i XX, vegeu ALBERTÍ, Santiago, *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*, Barcelona, 1972; DUARTE, Àngel, *El Republicanisme català a la fi del segle XIX*, Vic, 1987; TOWNSON, Nigel (ed.), *El republicanismo en España (1830-1977)*, Madrid, 1994 i PIQUERAS, José i CHUST, Manuel (comps.), *Republicanos y repúblicas en España*, Madrid, 1996.

29. CULLA, J. B.; DUARTE, À., *op. cit.*, pàg. 16.

30. Sobre l'obra i la personalitat històrica de Terradas, vegeu GUILLAMET, Jaume, *Abdon Terradas primer dirigent republicà, periodista i alcalde de Figueres*, Figueres, 2000.

Setembre, el republicanisme federal ja estava fortament arrelat entre amplis sectors populars figuerencs, fins al punt que les forces federals prengueren i ocuparen el poder municipal quasi ininterrompudament fins a 1874.⁽³¹⁾

Al contrari que en altres llocs de Catalunya, on els federals constituïen una força minoritària i amb poc poder econòmic, Figueres comptà amb un influent grup que gràcies al mecenatge de personatges com Joan Arderius i Josep Rubau Donadeu va poder finançar i sostenir la publicació dels seus propis òrgans d'expressió durant molts d'anys. Encara que canviaren de nom en diverses ocasions, sempre defensaren la línia oficial del partit federal. Per la seva banda, les diferents dissidències que sorgiren a dins del partit federal també es veieren plasmades en publicacions, normalment de vida fugaç i pasatgera.

L'òrgan oficial d'expressió del partit federal empordanès va ser *El Ampurdanés*, periòdic editat en castellà⁽³²⁾ que va tenir una llarga vida, ja que es publicà des de 1861 a 1874 i, durant la Restauració, entre 1880 i 1913, excepte entre 1889 i 1892, anys en què no sortí al carrer “*por causas accidentales, independientes de la política pero superiores á nuestra voluntad*”.⁽³³⁾ En 1893 tornà a reparèixer i ja no deixà de publicar-se fins a 1913. Malauradament, a la BCF hi ha un buit considerable entre els anys 1902-1907 i, sobretot, a partir de 1911 fins al seu definitiu tancament en 1913. Hem pogut localitzar alguns exemplars merament testimonials de 1903, 1904 i 1911, que confirmen que el periòdic va continuar editant-se regularment. La no conservació d'exemplars dels darrers temps ens impedeix seguir amb precisió l'important procés de divisió que va patir el republicanisme federal figuerenc; procés que comportaria l'aparició d'un important nucli federal nacionalista que, en poc temps, esdevindria l'hereu i continuador dels governs republicans federals, majoritaris a l'Ajuntament de Figueres des de la darrera dècada del vuitcents i fins a 1923.⁽³⁴⁾ Tant és així que dels 191 regidors que passaren per l'Ajuntament de Figueres entre 1877 i 1923, hem pogut classificar com a republicans o molt propers a les idees republicanes un total de 125, dels quals prop d'un centenar estarien adscrits indiscutiblement a la tendència federalista. Tanmateix, a partir de 1909 la gran majoria dels regidors federals seran també nacionalistes.

Si bé *El Ampurdanés* va reparèixer, en la seva IV etapa en 1880, uns anys abans els seus antics redactors van publicar *El Eco Ampurdanés* (amb una primera aparició en 1875 i una segona reaparició en 1878) i

31. Sobre la conjuntura política i econòmica de l'Alt Empordà en els primers temps del Sexenni Democràtic, vegeu ROMERO, Alfons, *El republicanisme federal empordanès (1868-1869)*, Figueres, 1980.

32. A partir de 1908 la presència del català cada vegada és més patent a través d'articles i anuncis publicitaris, encara que minoritària respecte al castellà.

33. *El Ampurdanés*, núm. 423 (8-VII-1888).

34. Per aprofundir en la vida política municipal de Figueres durant la Restauració, vegeu MORENO CHACÓN, Manuel, *El personal polític republicà a l'Ajuntament de Figueres. Les eleccions municipals durant la Restauració, 1877-1923*, treball inèdit ja citat a la nota núm. 3.

Prensa republicana federal: El Ampurdanés, núm. 167 (V època, 5 d'agost de 1883), exemplar conservat a la BCF.

El Impenitente (1879). El mes de gener de 1883 sortí al carrer *El Trueno*, “cachorro del Ampurdanés” segons la premsa contrària,⁽³⁵⁾ però tot just tres mesos després ja havia desaparegut.⁽³⁶⁾ La suspensió d'*El Ampurdanés* en 1888 donà pas a *La Concentración*, periòdic que s'integraria a la Coalición de la Prensa, associació de 116 periòdics d'arreu de l'Estat que propugnaven la unió de tots els republicans. Després de sortir diàriament durant l'any 1891, deixà de publicar-se en 1893. A partir d'aquesta data *El Ampurdanés* reprenqué la seva edició fins a la seva definitiva desaparició en 1913. Probablement *El Federalista* (1912) fou un intent no reeixit de mantenir la flama federal no nacionalista representada pel vell òrgan del partit a Figueres. El projecte que sí esdevingué realitat, amb una força i duració prou importants, va ser el setmanari *Libertad* (1915), que en un principi va ser l'òrgan del Centro Federal Ampurdanés.

Entre les publicacions d'ideologia federal que es van declarar obertament contràries a la línia seguida per *El Ampurdanés* tenim *La Unión* (1897), que va ser l'òrgan de Concentració Republicana, conjunt de forces republicanes favorables al retraïment electoral acordat a l'Assemblea del Partit Federal celebrada a Madrid, el febrer de 1896, i que s'oposaren a les tesis de Pi i Margall, favorables a la participació a les eleccions. *La Unión* va néixer el mes d'abril de 1897 i tingué una vida d'un any i escaig, deixant-se de publicar a la fi del juny de 1898. També el bimensual *Verdad* (1904) es mostrà contrari a la línia oficialista del partit federal figuerenc. Agrupava el sector més crític, més anticlerical i d'idees socials més avançades del Centro Federalista Ampurdanés, que llavors tenia el seu local al carrer Forn Baix, núm. 1. Només s'ha conservat un exemplar de *Verdad* (el núm. 5), la qual cosa fa pensar que presumiblement tingué una vida d'uns pocs mesos.

35. Vegeu *La Unión*, núm. 82, 28-I-1883.

36. Vegeu *La Unión*, núm. 91, 8-IV-1883.

Premsa republicana progressista: La Marsellesa, núm. 35 (12 de desembre de 1880), exemplar conservat a l'AHCF.

3.2. La premsa progressista

Durant les primeres dècades de la Restauració, Figueres comptà també amb diversos nuclis republicans no federals que, si bé minoritaris, jugaren un paper important tant des del punt de vista polític com periodístic. El més important va ser el nucli progressista,⁽³⁷⁾ els seguidors del qual eren partidaris dels plantejaments defensats per Manuel Ruiz Zorrilla,⁽³⁸⁾ favorables al “pronunciamiento” militar per acabar amb la monarquia i la instauració d’una república unitària socialment més avançada. Entre 1879 i 1896, els progressistes de Figueres arribaren a publicar fins a sis capçaleres, encara que la majoria d’una curta vida i dividides en tres fases.

A la primera fase situariem quatre dels sis periòdics, que se succeïren en poc més de dos anys: *El Clamor Ampurdanés*, nascut en la seva primera etapa el mes de maig de 1879, reaparegué en una segona època el mes de juliol de 1880; *El Faro Ampurdanés*, que es publicà entre els mesos de març i juny de 1880; *La Marsellesa*, de la qual només sabem que com a mínim arribà al núm. 35, corresponent al 12 de desembre de 1880 i, per últim, *La Unión (Libertad. Progreso. Justicia)*,⁽³⁹⁾ que va tenir una existència molt més llarga, gairebé dos anys, entre juliol de 1881 i maig de 1883.

La segona fase correspongué a *La Unión Republicana*, continuadora cronològicament i numèrica de *La Unión Ampurdanesa* (monàrquica liberal), però amb la qual no tenia res a veure, ja que havia canviat l’empresa i la manera de ser del periòdic. Va néixer el mes de gener de 1885 i sis mesos més tard deixà també de publicar-se.

37. La presència de regidors de tendència progressista al consistori figuerenc (Joaquim Comet, Martí Estartús, Joan Fort, Tomàs Jordà, Alejandro López, Pelai Massanet, Vicenç Ros i Ildefons Roura) va ser pràcticament continuada entre 1887 i 1909, encara que a partir de 1903 ja figuressin com a membres de la Unión Republicana.

38. Per aquest motiu als progressistes també se’ls coneix com a “zorrillistas”.

39. Incloem en aquest cas el subtítol del periòdic per poder-lo distingir d’altres publicacions, republicanes o no, que també portaren el mateix nom de capçalera.

La darrera fase coincidí amb la publicació de *La República*, l'únic dels sis periòdics de tendència zorrillista que es declarà obertament portaveu del Partit Republicà Progressista de l'Empordà. Va tenir una vida força prolongada, pràcticament sis anys, entre març de 1890 i gener de 1896. La publicació de *La República* se suspengué perquè l'establiment tipogràfic on s'imprimia va tancar⁽⁴⁰⁾, però el cert és que els progressistes estaven travessant uns moments crítics, amb escissions incloses, després que el seu líder emblemàtic, Ruiz Zorrilla, morís el mes de juny de 1895, pocs mesos després de tornar de l'exili. El sector més esquerrà del partit progressista, liderat pel Doctor Esquerdo i Alejandro Lerroux, continuà la tasca favorable al procedimet revolucionari. A Figueres els progressistes majoritàriament seguiren les passes del que a partir d'ara seria el seu nou líder, Lerroux, participant-hi en les eleccions de 1903 dins de la candidatura federal com a membres de la nova Unió Republicana, però ja no tindrien cap referent en forma de publicació fins que començaren a editar-se els periòdics de tendència lerrouxista a partir de 1905.

3.3. La premsa possibilista

Entre els nuclis no federals que també tingueren la seva representació política i periodística a la Figueres del final del XIX, trobem els seguidors del partit possibilista d'Emilio Castelar. Els partidaris del republicanisme més conservador i catòlic conformaren un nucli molt més minoritari que el format pels zorrillistes, cosa que no els impedí obtenir representació municipal⁽⁴¹⁾ i que entre 1887 i 1893 tinguessin els seus propis òrgans d'expressió. En efecte, primer a través de *La Evolución* (1887-1891) i més tard amb *El Posibilista* (1893), volgueren defensar i estendre els ideals castelarians, favorables a la implantació de la república conservadora, basada sobretot en l'apologia de l'ordre social. Malgrat que hem pogut localitzar molt pocs exemplars de cadascun dels dos periòdics, sabem que la vida de *La Evolución* va ser força més llarga que la del seu col·lega. Sortí per primer cop al carrer el mes d'abril de 1887⁽⁴²⁾ i deixà de publicar-se, probablement, en 1891, ja que va mantenir diverses polèmiques amb el setmanari zorrillista *La República* durant aquest any. Poc temps després, el 23 d'abril de 1893, els castelarians figuerencs tragueren una nova capçalera, però la seva presència al carrer tot just va durar un mes.⁽⁴³⁾ Sense premsa afí i amb un nombre de militants que no devia ser gaire elevat, el reducte possibilista figuerenc ja no tornà a reeixir. La mort del líder emblemàtic el maig de 1899 posaria el punt i final definitiu al partit castelarià a Figueres.

40. La notícia va ser recollida per la premsa local, vegeu *El Ampurdanés* (núm. 293, 26-I-1896) i *El Orden* (núm. 289, 26-I-1896).

41. Hem pogut fixar l'adscripció al possibilisme de molt pocs regidors republicans: Abdon Batet, Francesc Bofill i Ramon Noguera, però sempre figurant dins de candidatures dominades i controlades pels federals.

42. Vegeu *El Ampurdanés*, núm. 361, 1-V-1887.

43. Vegeu *El Ampurdanés*, núm. 13, 18-V-1893.

Prensa republicana possibilista: La Evolución, núm. 38 (29 d'abril de 1888), exemplar conservat a l'AHCF.

3.4. La premsa radical

Ja en el segle XX, els vells militants progressistes i aquells altres més joves que se sentiren atrets per Alejandro Lerroux⁽⁴⁴⁾, un dels polítics més controvertits a Catalunya en les primeres dècades del segle, constituïren un nucli republicà minoritari però força combatiu a la política municipal figuerenca, el radical o lerrouxista. Si bé minoritaris, els radicals estigueren presents en la vida pública de la ciutat fins als anys de la II República, no només amb una presència gairebé continuada al consistori entre 1903 i 1923⁽⁴⁵⁾, sinó també a través de la premsa escrita (fins a 1933).

Entre les capçaleres que es publicaren a Figueres a principis del XX, cinc es podrien situar a l'òrbita radical. De la primera, *El Autonomista de Figueras*, malauradament no hem pogut localitzar cap exemplar, però sabem que es publicà durant l'any 1905 i que tragué al carrer com a mínim 28 números⁽⁴⁶⁾. Al final de 1905, els lerrouxistes començaren a publicar un nou periòdic, *El Combate*, del qual només s'ha conservat un exemplar a la BCF, el núm. 48 (22-IX-1906), per la qual cosa desconeixem si va tenir una vida més o menys

44. Sobre la personalitat de Lerroux i el moviment que va encapçalar, vegeu ÁLVAREZ JUNCO, José, *El Emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid, 1990 i CULLA, J. B., *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, 1986.

45. Hem pogut identificar com estrictament radicals fins a cinc regidors entre aquests anys: Gumersindo Alba, Alejandro López, Luís López-Rodríguez, Ildefons Roura i Jaume Teixidor.

46. Al periòdic *El Ampurdanés*, núm. 1280 (17-VIII-1905), es publicà una carta signada per Joan Carreras Barneda, president de la Unió Republicana als districtes de Figueres i Vilademuls, en la qual criticava el posicionament d'*El Autonomista de Figueras*, que en el seu número 28 (13-VIII-1905) es mostrà contrari als pactes entre la Unió Republicana i el partit federal. A més a més, el nom d'*El Autonomista de Figueras* apareix en una de les llistes on figuren les publicacions editades a Figueres que l'Ajuntament trametia regularment al governador civil de Girona. Aquesta llista, que és de 1905, l'hem localitzada a l'AHCF, Fons Municipal de Figueres, sèrie Correspondència Entrades Govern Civil 1902-1906, sig. 859.

Premsa republicana federal-radical: *Libertad*, núm. 147 (2 de febrer de 1918), exemplar conservat a l'AHCF.

prolongada. Prop de cinc anys més tard, el 13 de maig de 1911, sortí a la llum *La Razón*, òrgan oficial del Partit Republicà Radical Autonomista a la província de Girona. Que s'edités a la capital altempordanesa demostra que el principal nucli lerrouxista de les comarques gironines es trobava localitzat a l'Alt Empordà, on diverses poblacions com per exemple Figueres, Garriguella, Llançà, Maçanet de Cabrenys o Portbou tingueren representants radicals als seus ajuntaments durant aquests anys. *La Razón*, de la qual tan sols n'hem localitzat el núm. 50 (20-X-1912), deixà de publicar-se a les darres d'any de 1912.⁽⁴⁷⁾ Però pocs mesos després, el juliol de 1913, *El Guerrillero* passaria a ocupar l'espai deixat per *La Razón*. La manca de liquiditat econòmica provocà la desaparició definitiva del nou periòdic republicà autonomista (radical).⁽⁴⁸⁾

Per últim, el setmanari *Libertad* va ser el darrer i definitiu intent per assolir un òrgan que servís per preservar la cohesió ideològica de les bases lerrouxistes i de canal d'informació estable de tota l'activitat del partit, tant en l'àmbit local com nacional. Si bé aquest periòdic va néixer el 1915 com a òrgan dels federals no nacionalistes, la bona entesa entre aquests i els radicals, a escala ideològica i electoral, faria que pocs anys més tard, el 1919, *Libertad* ja s'hagués convertit en l'òrgan del Partit Republicà d'Unió Federal Radical, partit en el qual el sector lerrouxista tindria cada vegada més pes i més

47. Vegeu *La Veu de l'Empordà*, núm. 430, 11-I-1913.

48. Vegeu *La Veu de l'Empordà*, núm. 494, 28-III-1914.

importància, sobretot gràcies a la influent presència de Luis López-Rodríguez, cap del partit lerrouxista a Figueres. La premsa radical representada per *Libertad* no patí la persecució de la dictadura primoriverista. No obstant això, el poc pes electoral i la divisió del partit radical entre els partidaris d'un acostament a Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), per una banda, i el sector més dretà seguidor de la línia política estatal del partit, favorable a un pacte amb la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA), per l'altra, farien que el periòdic deixés de publicar-se definitivament en 1933.⁽⁴⁹⁾ *Libertad* s'editava en castellà, encara que també trobem una presència mínima del català en alguns articles. A la BCF es conserven molts pocs exemplars, uns quaranta, del període que ens ocupa i la majoria corresponen a l'any 1920. Hem aconseguit completar mínimament els importants buits existents a la BCF amb la localització i consulta dels números de *Libertad* conservats a la BPG, corresponents als anys 1915-1918.

3.5. La premsa federal-nacionalista

La compaginació del republicanisme federal amb l'emergent moviment catalanista va comptar amb un primer intent a la premsa local el 1908: el setmanari *Empordà*. Seria l'efímer precedent d'*Empordà Federal*, nascut tres anys més tard, el 1911, en plena revifalla del republicanisme nacionalista que provocarà el naixement de la UFNR, partit del qual *Empordà Federal* serà l'òrgan de difusió. La seva aparició comportarà també el trencament definitiu entre els vells federals, fidels seguidors de les idees piimargal-lianes i els joves republicans partidaris de donar al moviment federal un gir clarament catalanista, no compartit per aquells. Segons Alfons Romero i Jordi Pla, *Empordà Federal* "constituí l'eix de referència de l'esquerra burgesa enfront de l'altre setmanari ja existent, La Veu de l'Empordà, d'ideologia conservadora."⁽⁵⁰⁾ Si bé sofrí les conseqüències de la dictadura primoriverista (el mes de novembre de 1923 va ser tancat per ordre militar sense que s'al·legués cap motiu que justificués aital mesura), el mes de març de 1930 tornà a publicar-se, sense que patís cap més interrupció fins al final de 1938, quan desaparegué definitivament coincidint amb els darrers moments de la Guerra Civil espanyola i el triomf de les tropes franquistes.

Empordà Federal s'editava en català (la presència del castellà estava limitada als anuncis oficials, algun article recollit d'altres publicacions fetes en castellà i a alguns anuncis publicitaris). A la BCF el buit cronològic d'aquest setmanari és molt més greu que en el cas d'*El Ampurdanés*, ja que

49. Sobre l'evolució política dels radicals entre 1931-1936, vegeu ROMERO, Alfons, "La II República", a *Història de l'Alt Empordà*, op. cit., concretament les pàg. 604-609.

50. ROMERO, Alfons; PLA, Jordi, "Josep Puig Pujades, polític i home de lletres", a *La II República, 60 anys després. Estudis sobre les comarques gironines*, Girona, 1991, pàg. 76. Aquest article també ha estat recollit recentment en una monografia editada per l'Ajuntament de Figueres dedicada a Josep Puig Pujades, la coordinació de la qual ha estat feta per ASTARLOA, Eva; TORNER, Pep.

Premsa republicana federal-nacionalista: Empordà Federal, núm. 1 (8 d'abril de 1911), exemplar conservat a la BCF.

només trobem certa continuïtat en els exemplars dels anys 1922 i 1923; per a la resta dels anys ens hem de conformar amb uns quants exemplars dispersos dels primers temps (1911-1915) i dels anys 1918-1921. Sortosament, a la BPG es conserven un bon nombre d'exemplars dels anys 1916-1917 que pal·lien mínimament les mancances observades a la BCF.

3.6. La premsa socialista

Un altre nucli republicà que tingué la seva pròpia premsa a Figueres va ser el socialista, branca del federalisme més esquerrana. Molt més minoritaris que els progressistes, possibilistes i radicals,⁽⁵¹⁾ els republicans socialistes tingueren una presència mínima al periodisme local, reduïda a dues capçaleres. La primera, que portava per nom *La Razón*, va veure la llum l'any 1900 i era l'òrgan de la Joventut Republicana Federal Socialista de l'Empordà. Aquest grup seria la branca juvenil del partit federal en els primers anys del segle XX. De *La Razón* només s'ha conservat un exemplar, el núm. 10 (17-II-1901) i deixà de publicar-se el mes de desembre de 1901 per falta de pagament de les subscripcions dels abonats i per manca de compradors.⁽⁵²⁾ Vint anys després, al desembre de 1921, un grup de socialistes de Figueres (GSF) es decidí a treure al carrer el seu propi mitjà d'expressió, *Renovació Social*. La proximitat de les eleccions municipals de febrer de 1922 i la presentació d'una candidatura íntegrament socialista en aquests comicis, fan pensar que el portaveu del GSF tindria una doble tasca: donar suport a la campanya d'aquesta candidatura i difondre la ideologia socialista bolxevic. Malauradament només en disposem d'un exem-

51. Si bé a les eleccions de 1901 la llista federal comptà amb la presència de tres candidats obrers d'ideologia socialista que sortiren elegits, hom s'haurà d'esperar fins a 1922 per trobar un regidor, Rafael Ramis, que es declararà obertament socialista, formalitzant una minoria d'aquest nom entre 1922 i 1923. Cal dir que aquest regidor va estar elegit en 1920 dins la Coalició Nacionalista i que la candidatura socialista presentada en les eleccions de 1922 fracassarà i no assolirà cap de les vacants en joc.

52. Vegeu *El Ampurdanés*, núm. 902, 19-XII-1901 i *El Regional*, núm. 727, 22-XII-1901.

Premsa republicana socialista: *Renovació Social*, núm. 1 (26 de desembre de 1921), exemplar conservat a la BCF.

plar, el núm. 1 (26-XII-1921), encara que és molt probable que *Renovació Social* s'edités fins al mes de febrer de 1922 i es deixés de publicar una vegada passades les eleccions municipals.

4. FITXES DESCRIPTIVES DE LA PREMSA REPUBLICANA PUBLICADA A FIGUERES DURANT LA RESTAURACIÓ (1875-1923)⁵³

TÍTOL: *ECO AMPURDANÉS, EL*

SUBTÍTOL: Periódico de intereses materiales, noticias y anuncios (primera època). Periódico de intereses morales y materiales, avisos y noticias. Órgano del Casino Figuerense, Centro de Producción Ampurdanés (segona època).

TENDÈNCIA: Federal.

LLENGUA: Castellà.

DIRECTOR: Joan Maria Bofill (en 1877 i fins a setembre de 1878 i a partir de gener de 1879) i Francesc Bonet (entre setembre de 1878 i gener de 1879).

IMPRESSOR: Impremta A. Garbí Matas (primera època) i Impremta Mariano Alegret (segona època).

PERIODICITAT: Setmanal (sortia els diumenges).

PREU: 18 cèntims el número solt i 2 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1875 (primera època) i 1878 (segona època).

DATA DARRER NÚMERO: 1877 (primera època) i 1879 (segona època).

53. Aquestes fitxes contenen una sèrie de dades que poden servir per millorar el coneixement que tenim de cadascun dels periòdics republicans publicats a Figueres durant la Restauració: títol, subtítol, tendència ideològica, llengua emprada en la redacció, nom del/s director/s si es coneix aquesta dada, nom de l'impressor, any en què s'inicià la publicació i any en què deixà de publicar-se, números conservats localitzats, tot indicant l'hemeroteca o arxiu on es troben, periodicitat i preu. Cal dir que les fitxes estan ordenades cronològicament, és a dir, per ordre d'aparició a la llum pública segons les referències que tenim.

NÚMEROS:

Any I (1875): 7 (12 de desembre).

Any I (1878): 1 (23 de juny), 3-4, 8-10 i 12-28.

Any II (1879): 29-33, 35-39, 41 i 45 (27 d'abril).⁽⁵⁴⁾

TÍTOL: *IMPENITENTE, EL*

SUBTÍTOL: Periódico de intereses morales y materiales, avisos y noticias.

TENDÈNCIA: Federal.

LLENGUA: Castellà, encara que trobem alguna notícia puntual en català.

DIRECTOR: Joan Maria Bofill.

IMPRESSOR: Impremta de Mariano Alegret.

PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els diumenges).

PREU: 2 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1879.

DATA DARRER NÚMERO: 1881.

NÚMEROS:

Any I (1879): 1 (4 de maig), 34-36.

Any II (1880): 38-55 (2 de maig).⁽⁵⁵⁾

TÍTOL: *CLAMOR AMPURDANÉS, EL*

SUBTÍTOL: Periódico de intereses generales.

TENDÈNCIA: Progressista.

LLENGUA: Castellà.

DIRECTOR: Agustí Bel i Oller.

IMPRESSOR: Impremta Garbí Matas.

PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els diumenges).

PREU: 2 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1879 (primera època) i 1880 (segona època).

DATA DARRER NÚMERO: 1880.

NÚMEROS:

II època, any I (1880): 1 (4 de juliol) fins al 4 i 6-12 (20 de setembre).⁽⁵⁶⁾

TÍTOL: *FARO AMPURDANÉS, EL*

SUBTÍTOL: Periódico de intereses generales.

TENDÈNCIA: Progressista.

LLENGUA: Castellà.

DIRECTOR: Agustí Bel i Oller.

IMPRESSOR: Impremta Garbí Matas.

PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els diumenges).

54. Tots els números esmentats es poden consultar a la BCF, excepte el 45, que es troba dintre de l'expedient general de les eleccions municipals de Figueres de 1879, conservat a l'AHCF.

55. Els números 1 i 54 han estat localitzats a l'AHCF dintre de l'expedient general de les eleccions municipals de Figueres de 1879 i de l'expedient del padró de la contribució de 1880, respectivament; la resta de números es poden consultar a la BCF.

56. Tots els exemplars es poden consultar a la BCF.

PREU: 2 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1880.

DATA DARRER NÚMERO: 1880.

NÚMEROS:

Any I (1880): 1 (14 de març), 2, 4-14 (27 de juny).⁽⁵⁷⁾

TÍTOL: *AMPURDANÉS, EL*

SUBTÍTOL: Periódico de intereses morales y materiales. Avisos y noticias (fins l'any 1883). Periódico Democrático Republicano Federal (a partir de l'any 1883 i fins al 1888). Periódico Republicano Democrático Federal, de avisos, noticias é intereses generales (a partir de 1893).

TENDÈNCIA: Federal.

LLENGUA: Castellà, encara que trobem alguns articles en català, sobretot a partir de 1908, any en què el català es comença a utilitzar més assíduament.

DIRECTOR: Joan Maria Bofill (1885), Mariano Alegret (entre els anys 1886 i 1899 i 1909) i Luis de Madrid Valbuena (a partir de 1911).

IMPRESSOR: Impremta de Mariano Alegret.

PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els diumenges) fins l'any 1888 i bisetmanal (es publicava els dijous i diumenges) a partir de l'any 1893 i, com a mínim, fins al 1911. A partir de 1912 torna a publicar-se una vegada a la setmana.

PREU: 10 cèntims el número solt i 2 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1880 (quarta època), 1883 (cinquena època), 1886 (sisena època) i 1893 (setena època).

DATA DARRER NÚMERO: 1883 (quarta època), 1885 (cinquena època), 1888 (sisena època) i 1913 (setena època).

NÚMEROS:

IV època, any I (1880): 1 (9 de maig) fins al 38.

“ any II (1881): 39-90.

“ any III (1882): 91-120 i 122-143.

“ any IV (1883): 144-166 (29 de juliol).

V època, any I (1883):⁽⁵⁸⁾ 167 (5 d'agost) fins al 173 (16 de setembre).

“ any VI (1883): 174 (23 de setembre)⁽⁵⁹⁾ fins al 180 (4 de novembre).

“ any VI (1883): 181 (11 de novembre) fins al 188.

IV època, any VII (1884):⁽⁶⁰⁾ 189 (6 de gener) fins al 240.

“ any VIII (1885): 241-291 (27 de desembre de 1885).

VI època, any IX (1886): 292 (3 de gener) fins al 297 (7 de febrer).

“ any XI (1886):⁽⁶¹⁾ 298 (14 de febrer) fins al 343.

57. Tots els exemplars es poden consultar a la BCF.

58. A partir del núm. 167 apareix com època V i any I.

59. A partir del núm. 174 apareix com època V i any VI.

60. Torna a sortir com època IV.

61. A partir del núm. 298 apareix com any XI.

- “ any XII (1887): 344-395.
 “ any XIII (1888): 396-423 (8 de juliol).
 VII època, any I (1893): 1 (4 d’abril) fins al 78.
 “ any II (1894): 79-181.
 “ any III (1895): 182-285.
 “ any IV (1896): 286-389.
 “ any V (1897): 390-492.
 “ any VI (1898): 493-595.
 “ any VII (1899): 596-699.
 “ any VIII (1900): 700-802.
 “ any IX (1901): 803-905.
 “ any XI (1903): 1.054 i suplement núm. 1.105.
 “ any XII (1904): suplement núm. 1.197 i 1.201.
 “ any XIII (1905): 1.280.
 “ any XVI (1908): 1.525-1.628.
 “ any XVII (1909): 1.629-1.731.
 “ any XVIII (1910): 1.732-1.834.
 “ any XIX (1911): 1.925 (16 de novembre).⁽⁶²⁾

TÍTOL: *MARSELLESA, LA*

SUBTÍTOL: Diario democrático.

TENDÈNCIA: Progressista.

LLENGUA: Castellà.

DIRECTOR: Agustí Bel i Oller.

IMPRESSOR: Tip. el <Progreso> de Barcelona.

PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els diumenges).

PREU: 1 pesseta la subscripció mensual a Barcelona i 4 pessetes la trimestral fora (Figueres).

DATA PRIMER NÚMERO: 1880.

DATA DARRER NÚMERO: (?)

NÚMEROS:

Any I (1880): 35 (12 de desembre).⁽⁶³⁾

TÍTOL: *UNIÓ, LA*

SUBTÍTOL: Libertad. Progreso. Justicia.

TENDÈNCIA: Progressista en un principi; més endavant es declara federal (novembre de 1881) i, posteriorment, independent (agost de 1882), encara que dos mesos després donarà suport a la candidatura de Nicolás Salmerón.

LLENGUA: Castellà, encara que també trobem alguns articles i poesies en català.

DIRECTOR: Agustí Bel i Oller (1882).

62. Tots els números esmentats es poden consultar a la BCF, excepte els dels anys 1903, 1904 i 1905 que es conserven a l’AHCF.

63. Aquest únic exemplar es conserva a l’AHCF.

IMPRESSOR: Impremta de Juan Hereu.
PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els diumenges).
PREU: 2 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.
DATA PRIMER NÚMERO: 1881.
DATA DARRER NÚMERO: 1883.
NÚMEROS:
I època, any I (1881): 2 (10 de juliol), 4-5, 7-15, 17-19 i 21-26.
“ any II (1882): 27-75.
“ any III (1883): 78-95 (13 de maig).⁽⁶⁴⁾

TÍTOL: **TRUENO, EL**
SUBTÍTOL: Periódico de intereses morales y materiales.
TENDÈNCIA: Federal independent.
LLENGUA: Castellà.
DIRECTOR: (?)
IMPRESSOR: Impremta de Mariano Alegret.
PERIODICITAT: Setmanal.
PREU: 2 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.
DATA PRIMER NÚMERO: 1883.
DATA DARRER NÚMERO: 1883 (principis d'abril).
NÚMEROS:
Any I (1883): 1 (4 de gener).⁽⁶⁵⁾

TÍTOL: **UNIÓN REPUBLICANA, LA**
SUBTÍTOL: Órgano de la Coalición Republicana del distrito.
TENDÈNCIA: Progressista.
LLENGUA: Castellà.
DIRECTOR: Joan Baptista Clará i Clará.
IMPRESSOR: Impremta de Juan Hereu.
PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els diumenges)
PREU: 2 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.
DATA PRIMER NÚMERO: 1885 (tercera època).
DATA DARRER NÚMERO: 1885 (mes de juny).
NÚMEROS:
III època, any V (1885): 183 (18 de gener) fins al 186 i 188-202 (31 de maig).⁽⁶⁶⁾

TÍTOL: **EVOLUCIÓN, LA**
SUBTÍTOL: Periódico político, semanal, de avisos y noticias. Órgano del Centro Republicano Histórico del Ampurdán.
TENDÈNCIA: Possibilista.
LLENGUA: Castellà.

64. Aquests exemplars es poden consultar a la BCF.

65. Aquest exemplar es pot consultar a la BCF.

66. Aquests exemplars es poden consultar a la BCF.

DIRECTOR: Joan Carbona (des d'abril fins a desembre de 1887); Ramon Noguera Bosch (des de desembre de 1887 fins a agost de 1889) i Pere Vives (a partir d'agost de 1889).

IMPRESSOR: Tipografia de José Sierra.

PERIODICITAT: Quinzenal (els dijous segon i quart de cada mes) en un principi; a partir d'agost de 1887 passa a publicar-se tres vegades al mes (els dies 1, 11 i 21 de cada mes). Més endavant, a partir de 1888, sortirà setmanalment cada diumenge.

PREU: 20 cèntims el número solt i 1,50 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1887 (14 d'abril).

DATA DARRER NÚMERO: 1891.

NÚMEROS:

Any II (1888): 38 (29 d'abril).⁽⁶⁷⁾

Any V (1891): 181 (11 de gener).⁽⁶⁸⁾

TÍTOL: **CONCENTRACIÓN, LA**

SUBTÍTOL: Periódico Republicano-democrático.

TENDÈNCIA: Federal.

LLENGUA: Castellà.

DIRECTOR: Joan Arderius Banjol.

IMPRESSOR: Tipografia de Mariano Alegret.

PERIODICITAT: En principi sortia almenys dues vegades cada setmana.

Posteriorment, el 1891, passà a publicar-se tres vegades a la setmana (cada dimarts, dijous i diumenge). A partir de l'1 d'agost de 1891 es va transformar en diari, excepte els dies següents als festius. L'any 1893 ja només sortia al carrer dos cops a la setmana (els dijous i els diumenges).

PREU: 10 cèntims el número solt i 2 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1888 (1 de juliol).

DATA DARRER NÚMERO: 1893 (mes d'abril).

NÚMEROS:

Any II (1889): 65 (5 de febrer).

Any IV (1891): 329 i 419 (18 de novembre).⁽⁶⁹⁾

TÍTOL: **REPÚBLICA, LA**

SUBTÍTOL: Periódico semanal. Órgano del Partido Republicano Progresista del Ampurdán.

TENDÈNCIA: Progressista.

LLENGUA: Castellà, encara que hi ha notícies i poesies puntuals en català.

67. Aquest exemplar es conserva a l'AHCF.

68. Aquest exemplar es pot consultar a la BCF, dins del volum enquadrat del setmanari *La República*.

69. Aquests exemplars es poden consultar a la BCF.

DIRECTOR: Pelai Massanet (des de 1890 fins a gener de 1894) i Antoni Garbí Matas (des de gener de 1894 fins a gener de 1896).
IMPRESSOR: Impremta de Garbí Matas.
PERIODICITAT: Setmanal (es publicava cada diumenge).
PREU: 15 cèntims el número solt i 1,50 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.
DATA PRIMER NÚMERO: 1890 (9 de març).
DATA DARRER NÚMERO: 1896 (19 de gener).
NÚMEROS:
Any I (1890): 1 (9 de març) fins al 43.
Any II (1891): 44-95.
Any III (1892): 96-146.
Any IV (1893): 147-160, 162-196 i 198-200.
Any V (1894): 201-252.
Any VI (1895): 253-303.
Any VII (1896): 304-306 (19 gener).⁽⁷⁰⁾

TÍTOL: **POSIBILISTA, EL**

SUBTÍTOL: Periódico político de anuncios, avisos y noticias. Órgano del Centro Republicano Histórico del Ampurdán.

TENDÈNCIA: Possibilista.

LLENGUA: Castellà.

DIRECTOR: Pere Vives.

IMPRESSOR: Impremta de Juan Hereu.

PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els diumenges).

PREU: 10 cèntims el número solt i 50 cèntims la subscripció mensual a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1893 (23 d'abril).

DATA DARRER NÚMERO: 1893 (14 de maig).

NÚMEROS:

Any I (1893): 1 (23 d'abril).

TÍTOL: **UNIÓN, LA**

SUBTÍTOL: Periódico semanal. Órgano de Concentración Republicana. Defensor de los intereses morales y materiales de la comarca ampurdanesa.

TENDÈNCIA: Federal, però dissident dels piimargal·lians.

LLENGUA: Castellà.

DIRECTOR: Lluís Porret i Arté.

IMPRESSOR: Impremta de Mariano Alegret.

PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els diumenges).

70. La col·lecció d'aquest periòdic es conserva pràcticament sencera enquadrada en un volum que es pot consultar a la BCF.

PREU: 10 cèntims el número solt i 1 pesseta la subscripció trimestral a Figueres.
DATA PRIMER NÚMERO: 1897 (4 d'abril).
DATA DARRER NÚMERO: 1898 (27 de juny).
NÚMEROS:
Any I (1897): 8 (23 de maig).
Any II (1898): 52 (25 de març).⁽⁷¹⁾

TÍTOL: **RAZÓN, LA**
SUBTÍTOL: Órgano de la Juventud Republicana Federal Socialista del Ampurdán.
TENDÈNCIA: Federal i socialista.
LLENGUA: Castellà, encara que trobem un article i una poesia en català.
DIRECTOR: (?)
IMPRESSOR: Impremta de Mariano Alegret.
PERIODICITAT: Quinzenal (es publicava el primer i el tercer diumenge de cada mes).
PREU: 10 cèntims el número solt i 75 cèntims la subscripció trimestral a Figueres.
DATA PRIMER NÚMERO: 1900 (octubre).
DATA DARRER NÚMERO: 1901 (desembre).
NÚMEROS:
Any II (1901): 10 (17 de febrer).⁽⁷²⁾

TÍTOL: **VERDAD**
SUBTÍTOL: Publicación bimensual.
TENDÈNCIA: Federal.
LLENGUA: Castellà, encara que trobem un article en català.
DIRECTOR: (?)
IMPRESSOR: Impremta de Mariano Alegret.
PERIODICITAT: Quinzenal (es publicava el primer i el tercer dissabte de cada mes).
PREU: 0,75 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.
DATA PRIMER NÚMERO: 1904 (agost).
DATA DARRER NÚMERO: 1904.
NÚMEROS:
Any I (1904): 5 (1 d'octubre).⁽⁷³⁾

TÍTOL: **AUTONOMISTA DE FIGUERAS, EL**
SUBTÍTOL: (?)
TENDÈNCIA: Radical (?).
LLENGUA: Castellà.
DIRECTOR: (?)
IMPRESSOR: (?)

71. Aquests exemplars es poden consultar a la BCF.

72. Aquest exemplar es pot consultar a la BCF.

73. Aquest exemplar es pot consultar a la BCF.

PERIODICITAT: Setmanal.
PREU: (?)
DATA PRIMER NÚMERO: 1905.
DATA DARRER NÚMERO: (?)
NÚMEROS⁽⁷⁴⁾

TÍTOL: **COMBATE, EL**
SUBTÍTOL: Semanario Republicano Autonomista.
TENDÈNCIA: Radical antisolidària.
LLENGUA: Castellà.
DIRECTOR: Josep Monegal Ramis.
IMPRESSOR: Impremta de J. Serra.
PERIODICITAT: Setmanal.
PREU: 10 cèntims el número solt i 1 pesseta la subscripció trimestral a Figueres.
DATA PRIMER NÚMERO: 1905.
DATA DARRER NÚMERO: (?)
NÚMEROS:
Any II (1906): 48 (22 de setembre).⁽⁷⁵⁾

TÍTOL: **EMPORDÀ**
SUBTÍTOL: Periòdic nacionalista republicà.
TENDÈNCIA: Federal nacionalista.
LLENGUA: Català.
DIRECTOR: (?)
IMPRESSOR: Impremta de Serra y Vilá.
PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els dissabtes).
PREU: 10 cèntims el número solt i 1,25 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.
DATA PRIMER NÚMERO: 1908.
DATA DARRER NÚMERO: (?)
NÚMEROS:
Any I (1908): 1 (11 d'abril) i 9 (6 de juny).⁽⁷⁶⁾

TÍTOL: **RAZÓN, LA**
SUBTÍTOL: Periódico Republicano Radical Autonomista de Avisos y Noticias. Órgano oficial del Partido en la Provincia.
TENDÈNCIA: Radical.
LLENGUA: Castellà.
DIRECTOR: Bartomeu Juvells Amat.
IMPRESSOR: Imp. EL AUTONOMISTA.

74. No hem pogut localitzar cap exemplar d'aquest periòdic, però hem trobat diverses referències que indiquen que com a mínim va publicar 28 números durant l'any 1905.

75. Aquest exemplar es pot consultar a la BCF.

76. Aquests exemplars es poden consultar a la BCF.

PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els dissabtes).
PREU: 20 cèntims el número solt i 1,50 pessetes la subscripció trimestral a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1909.

DATA DARRER NÚMERO: 1912 (desembre).

NÚMEROS:

Any IV (1912): 50 (20 d'octubre).⁽⁷⁷⁾

TÍTOL: **EMPORDÀ FEDERAL**

SUBTÍTOL: Setmanari d'UFNR.

TENDÈNCIA: Federal i nacionalista.

LLENGUA: Català.

DIRECTOR: Josep Baró (entre abril i maig de 1911); Rafael Ramis Romans (des de maig de 1911 fins al setembre de 1916).

IMPRESSOR: Imp. de J. Trayter (1911) i Imp. de J. Serra (com a mínim a partir de 1915).

PERIODICITAT: Setmanal (es publicava els dissabtes).

PREU: 10 cèntims el número solt i 1 pesseta la subscripció trimestral a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1911 (8 d'abril).

DATA DARRER NÚMERO: 1938.

NÚMEROS:

Any I (1911): 1 (8 d'abril).

Any II (1912): 65.

Any III (1913): 107.

Any IV (1914): 160.

Any V (1915): 200 i 213.

Any VI (1916): 275-278, 288-290, 292-293 i 295-297.

Any VII (1917): 310-338, 340, 346-350 i 352-358.

Any VIII (1918): 360-364 i 412.

Any IX (1919): 454.

Any X (1920): 481 i 487.

Any XI (1921): 560 i 562.

Any XII (1922): 581, 588, 597 i 602-603.

Any XIII (1923): 624-641 i 643-664.⁽⁷⁸⁾

TÍTOL: **FEDERALISTA, EL**

SUBTÍTOL: (?)

TENDÈNCIA: Federal.

LLENGUA: (?)

DIRECTOR: Eladi Munjó Palau (fins al juliol de 1913); Francesc Moré i Perals (a partir del mes de juliol de 1913).

77. Aquest exemplar es pot consultar a la BCF.

78. Els exemplars corresponents als números 275/363 es conserven a la BPG, mentre que la resta es pot consultar a la BCF.

IMPRESSOR: (?)
PERIODICITAT: (?)
PREU: (?)
DATA PRIMER NÚMERO: 1912.
DATA DARRER NÚMERO: 1913 (?)
NÚMEROS⁽⁷⁹⁾

TÍTOL: **GUERRILLERO, EL**
SUBTÍTOL: Periódico Republicano Autonomista.
TENDÈNCIA: Radical.
LLENGUA: Castellà, encara que trobem un text en català.
DIRECTOR: Bartomeu Juvells.
IMPRESSOR: Imp. de J. Trayter.
PERIODICITAT: (?)
PREU: 0,50 pessetes la subscripció mensual.
DATA PRIMER NÚMERO: 1913 (juliol).
DATA DARRER NÚMERO: 1914 (març).
NÚMEROS:
Any II (1914): 27 (4 de gener).⁽⁸⁰⁾

TÍTOL: **LIBERTAD**
SUBTÍTOL: Periódico semanal. Órgano del Partido Republicano Federal de los distritos de Figueras y Vilademuls (fins al 1919). Órgano del Partido Republicano de Unión Federal Radical (a partir de 1919).
TENDÈNCIA: Federal (fins al 1919) i radical (a partir de 1919).
LLENGUA: Castellà, encara que trobem alguns articles puntuals en català.
DIRECTOR: Joaquim Samaruc (fins al 1917); Luis López-Rodríguez Murray (1920).
IMPRESSOR: Impremta de Juan Vila Soler.
PERIODICITAT: Setmanal.
PREU: 10 cèntims el número solt fins al núm. 291 (1920) i 15 cèntims a partir del núm. 292; 1 pesseta la subscripció trimestral a Figueres fins al núm. 291 (1920) i 1,25 pessetes a partir del núm. 292.
DATA PRIMER NÚMERO: 1915 (maig).
DATA DARRER NÚMERO: 1933.
NÚMEROS:
Any I (1915): 24-27, 29 i 31.
Any II (1916): 32-36, 38-40, 42-44, 46-47, 50, 52-53, 56, 59-60, 62, 66-73, 75-85 i 87-89.
Any III (1917): 91-94, 96-111, 113-115 i 124-142.
Any IV (1918): 147, 160-166 i 168.⁽⁸¹⁾

79. No hem pogut localitzar cap exemplar d'aquest periòdic, però hem trobat diverses referències que indiquen que com a mínim es va publicar entre els anys 1912 i 1913 (novembre).

80. Aquest exemplar es pot consultar a la BCF.

81. Aquests exemplars es conserven a la BPG, excepte el núm. 50 que es pot consultar a la BCF i el núm. 147 que es conserva a l'AHCF.

Any V (1919): 245-246.

Any VI (1920): 248, 251 suplem., 252-253, 265, 267-277, 281-287, 289-293 i 296-297.

Any VII (1921): 298-300, 302, 304-305, 309 i 348.

Any VIII (1922): 356 i 363.⁽⁸²⁾

TÍTOL: **RENOVACIÓ SOCIAL**

SUBTÍTOL: Quincenal portaveu d'un grup de socialistes d'aquesta Ciutat.

TENDÈNCIA: Federal, socialista i nacionalista.

LLENGUA: Català, encara que també trobem un article en castellà.

DIRECTOR: Martí Vilanova Purcallas.

IMPRESSOR: Impremta de José Serra.

PERIODICITAT: Quinzenal (es publicava els dies 1 i 16 de cada mes).

PREU: 20 cèntims el número solt i 5 pessetes la subscripció anual a Figueres.

DATA PRIMER NÚMERO: 1921 (desembre).

DATA DARRER NÚMERO: 1922 (?)

NÚMEROS:

Any I (1921): 1 (26 de desembre).⁽⁸³⁾

5. BIBLIOGRAFIA

ALBERTÍ, Santiago, *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*. Albertí Editor, Barcelona, 1972.

ÁLVAREZ JUNCO, José, *El Emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*. Alianza Editorial, Madrid, 1990.

ASTARLOA, Eva; TORNER, Pep (coord.), *Josep Puig Pujades*. Ajuntament de Figueres, Figueres, 2000.

BERNILS MACH, Josep Maria, "Episodis de la II República a Figueres", a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 14, (1979-1980), pàg. 339-462.

BERTRAN i PIJOAN, Lluís, *Prensa de Catalunya*. Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 1931.

CLARA, Josep, "La premsa federal de Girona (1868-1874)", a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXV-II, (1981), pàg. 295-313.

CLARA, Josep, *El federalisme a les comarques gironines, 1868-1874*. Diputació de Girona, Girona, abril de 1986.

COLOMER i ALSINA, Leandre, *Catalunya i el federalisme*. Eumo Editorial, Vic, 1991.

COSTA i FERNÁNDEZ, Lluís, *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*. Ajuntament de Girona, IEG i Diputació de Girona, Girona, 1987.

COSTA i FERNÁNDEZ, Lluís, *El periodisme*. Diputació de Girona, Girona, 1996.

COSTA i FERNÁNDEZ, Lluís, *El Autonomista: el diari dels Rahola. Els orígens del periodisme modern a Girona, 1898-1939*. Col·legi de Periodistes de Catalunya (demarcació de Girona), Girona, 2000.

82. Tots els exemplars esmentats dels anys 1919-1922 es poden consultar a la BCF.

83. Aquest exemplar es pot consultar a la BCF.

CUCURULL, Fèlix, *Orígens i evolució del federalisme català*. Arts Gràfiques Rafael Salvà, Barcelona, 1970.

CULLA i CLARÀ, Joan B., *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*. Curial, Barcelona, 1986.

CULLA, Joan B.; DUARTE, Àngel, *La premsa republicana*. Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 1990.

CUSTEY, Eduard; JEREZ, Lluís; ROMERO, Alfons, “La Restauració (1875-1931)”, a *Història de l'Alt Empordà*. Diputació de Girona, Girona, (abril de 2000), pàg. 553-588.

DUARTE, Àngel, *El Republicanisme català a la fi del segle XIX*. Eumo Editorial, Vic, desembre de 1987.

GIRONELLA, Frederic, *Records de Figueres*. Imp. J. Horta, Barcelona, s.d.

GONZÁLEZ CASANOVA, J. A., *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*. Curial, Barcelona, 1974.

GUILLAMET, Joan, “Apuntes para una historia del periodismo local. I”, a *Vida parroquial*, núm. 523, (27 d'agost de 1948), pàg. 3.

GUILLAMET, Joan, “Apuntes para una historia del periodismo local. II”, a *Vida parroquial*, núm. 524, (3 de setembre de 1948), pàg. 3.

GUILLAMET, Joan, “Apuntes para una historia del periodismo local. III”, a *Vida parroquial*, núm. 525, (10 de setembre de 1948), pàg. 3.

GUILLAMET, Joan, “Apuntes para una historia del periodismo local. IV”, a *Vida parroquial*, núm. 526, (17 de setembre de 1948), pàg. 3.

GUILLAMET, Joan, “Apuntes para una historia del periodismo local”, a *Vida parroquial*, núm. 1.000, (28 de febrer de 1958), pàg. 67-69.

GUILLAMET, Joan, *Coses i gent de l'Empordà*. Edit. Joventut, Barcelona, 1972.

GUILLAMET i LLOVERAS, Jaume, *La premsa a les comarques gironines*. Edit. Selecta, Barcelona, 1977.

GUILLAMET i LLOVERAS, Jaume, *La premsa comarcal. Un model català de periodisme popular*. Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 1983.

GUILLAMET i LLOVERAS, Jaume, *Abdon Terradas primer dirigent republicà, periodista i alcalde de Figueres*. IEE i Patronat Francesc Eiximenis, Figueres, 2000.

HUERTAS, Josep Maria (director), *200 anys de premsa diària a Catalunya*.

Fund. Caixa de Catalunya, AHCB, Col. de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 1995.

LLORENS i VILA, Jordi, *El federalisme català*. Barcanova, Barcelona, 1993.

PADROSA i GORGOT, Inés, “Els impressors figuerencs i la seva obra”, a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 25, (1992), pàg. 223-289.

PIQUERAS, José A.; CHUST, Manuel (comps.), *Republicanismo y repúblicas en España*. Siglo XXI, Madrid, gener de 1996.

PLA i PLANAS, Jordi, “Renaixença i articulació: el cas altempordanès”, a *Història de l'Alt Empordà*. Diputació de Girona, Girona, (abril de 2000), pàg. 573-576.

PUJOL, Enric, “Ideologia i cultura a la Figueres republicana, 1900-1936”, a *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*. Consorci del Museu de l'Empordà, Figueres, (desembre de 1999), pàg. 76-97.

ROMERO i DALMAU, Alfons, *El republicanisme federal empordanès (1868-1869)*. Editora Empordanesa i CEE, Figueres, març 1980.

ROMERO, Alfons; PLA, Jordi, “Josep Puig Pujades, polític i home de lletres”, a *La II República, 60 anys després. Estudis sobre les comarques gironines*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Girona, 1991.

SANTALÓ, Jaume (coordinador), *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*. Consorci del Museu de l'Empordà, Figueres, desembre de 1999.

SEOANE, María Cruz, *Historia del periodismo en España*, vol. II. Alianza Editorial, Madrid, 2a reimpressió 1989.

SOLER, Montserrat, "Prensa a Figueras", a *Biblioteconomía*, núm. 39, (gener-juny 1954), pàg. 26-52

TEIXIDOR ELIES, Pere, *Figueres anecdòtica, segle XX*. Ajuntament de Figueres, Figueres, 1978.

TORRENT, Joan, *La presse catalane depuis 1641 jusqu'a 1937*. Agrupació Professional de Periodistes, Barcelona, 1937.

TORRENT, Joan; TESIS, Rafael, *Història de la premsa catalana*, vol. 2. Bruguera, Barcelona, setembre de 1966.

TORRENT i ORRI, Rafael, *La Societat Coral Erato*. Societat Coral Erato, Figueres, 1970.

TORRENT i ORRI, Rafael, "La Sociedad Coral Erato en el contexto de la historia de Figueres", a *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, (any 1972-1973), pàg. 9-77.

TOWNSON, Nigel (de.), *El republicanismo en España (1830-1977)*. Alianza Editorial, Madrid, 1994.